

Innebär då pretentionerna och det kvalitetssäkrande arbetssättet att uppslagsbäckernas texter är objektiva? Man kan exempelvis slå upp *Anjalaförbundet* i 1904 års upplaga ("Uggleupplagan") av Nordisk Familjebok:

Anjala-förbundet kallas en under 1788 års finska krig bland svenska härens officerare bildad sammansvärjning, som afsåg att tvinga konung Gustaf III till att sluta fred med Ryssland och sammankalla ständerna. Den djupaste orsaken till sammansvärjningen är att söka i det allmänna missnöje, som Gustafs godtyckliga och slösande regering på 1780-talet framkallat och som efter 1786 års riksdag inom vida kretsar af den svenska adela utvecklats till en oersöglig hätskhet mot konungen. Därtill kom ytterligare förbittringen öfver fredsbröttet, hvilket ansågs såsom ett öfvergrepp på författningen, som ju fordrade ständernas bifall till anfalskrig, och hvarmen öfver de bristfälliga anstältnerna för härens utrustning och underhåll. När så konungens plan att på Bottan öfverföra trupper till Ingermanland och utanför Petersburg diktera en ärofull fred slödes gick om intet och lifven angreppet på den svagt besatta gränsfästningen Fredrikshamn måste uppgifvas på grund af dålig ledning och usel utrustning, kom det bland officerarna jämsamt missnöjet till utbrutt. Detta skedde vid den finska härafdelning, som under befäl af generalmajor E. G. Armfelt skjutits fram till Hussala strax norr om Fredrikshamn. Hufvudmän för de missnöjde voro där öfversterna Hästesko, von Otter och Montgomery, öfverstelöjtnanterna af Enehjelm och Klingspor, major von Koten m. fl. Missnöjet underblästes därjämte ifrigt af ett litet parti, som i hemlighet åsyftade Finlands skiljande från Sverige samt främst representerades af majorerna J. A. Jägerhorn och K. H. Klück. Under återståget från Hussala uppsattes i Liikala natten till 9 aug. en skrivelse till ryska kejsarinnan, i hvilken de finske officerarna erbjöde henne fred, på villkor att Finland återställdes till sitt omfång före 1743, och hvari de anhöllo, att hon ville avsluta en dylik fred med "nationens" i tillbörlig ordning samlade representanter. Skrifvelsen undertecknades af den gamle lättdade Armfelt, som man intalat att konungen i själva verket önskade fredsunderhandling, ehuru hans stolthet förbjöd honom taga initiativ därtill, och af sex andra högre officerare samt afsändes till Petersburg med Jägerhorn, som själf erbjodit sig att utföra denna farliga beskickning. Några dagar därefter, 12 aug., affattades i Anjala, till hären dragit sig tillbaka, en deklaration, hvarigenom under-tecknarna löfbundo sig genom ett gemensamt ansvar för anbudet till ryska kejsarinnan. Denna förklaring — den egentliga Anjala-förbundsakten

— underskrefs af 113 officerare. Ett oundertecknad exemplar af densamma sändes till konungen, som vistades vid högkvarteret i Kymmenegränd ej långt därifrån och som först genom denna förklaring och ett åtföljande bref från Armfelt fick säker kunskap om de finske officerarnas uppro. Konung Gustaf befann sig i en ytterst svår belygnhet; han kunde ej lita på några trupper och fruktade till och med för sin personliga frihet. Den danska krigsförklaringen, som anlände 21 aug. och syntes råga måttet af olycker, emottogs därifrån af honom med en viss tillfredsställelse. Ty den gaf honom en passande förevändning att lämna Finland och blef en utmärkt anledning att väjda till det svenska folkets festerländskärlek. Sedan Gustaf 26 aug. öfverlämnat befälet öfver alla trupper i Finland till hertig Karl, skyndade han tillbaka till Sverige. Några dagar dessförinnan, 23 aug., hade Jägerhorn ämtligen återkommit från Petersburg med svaret från kejsarinnan. Det bestod i en oundertecknad skrifvelse, i hvilken hon uppmanade de finske patrioterna att sammantrida till en finsk landtdag, som skulle underhandla med hennes ståndebud, och för öfrigt förkälla sig neutrala i den följande kampen mellan Sverige och Ryssland. Detta var något helt annat än de sammansvurne begär. Jägerhorn hade i Petersburg talat för Finlands upprättande såsom själiständig stat under ryskt beskydd och försäkrat, att detta var de finske officerarnas allmänna önskan. Ett dylikt syfte hade kejsarinnan intet emot att uppmuntra. Den i rysk tjänst varande hufvudmannen för de finske separatisterna, Göran Magnus Sprengtporten, afsändes till gränsen för att knyta närmare förbindelse med de upproriske och arbeta för Finlands skiljande från Sverige. Man måste göra Anjala-männen den rättvisan, att de energiskt afvisade alla lockelser att deltaga i dylika landsförrädiska planer. Sprengtporten fick af Armfelt bestämd förklaring, att de finske officerarna till det yttersta ville kämpa för det svenska väldets bestånd. Den enda betydande anhängare Sprengtporten lyckades vinna var den opolitlige och skuldsatte chefen för Savolaks-brigaden, öfverste B. J. Hastlehr, hvilken vid krigets början stött på konungens sida. — Trots kejsarinnans ogynnsamma svar och konungens afresa uppgick emellertid Anjalamännen ingalunda sina planer. De vände sig med ett s. k. avertissement, hvari de efter sin upplåtning redogjorde för förhandlingarna med Ryssland, till öfriga i Finland varande armékärers

officerare och uppmanade dem att förena sig med de sammansvurne i gemensam anhållan hos konungen om rikslagens sammankallande. Denna hänvändning besvarades med allmän tillslutning af officerarna vid både armén och flottan. Afven hertig Karl gynnade de upproriske, emottog deras deputerade och gjorde sig i flera bref till konungen till tolk för deras fordran på riksdagskallelse och fred. Han inlät sig i underhandling med ryssarna om stillestånd och lät för att lättare vinna ett sådant 25 sept. utrymma den fasta ställningen vid Högfors och draga armén tillbaka inom gränsen. Därmed hade myteriet nått sin höjdpunkt. Konung Gustafs ståndaktighet bröts emellertid icke af den starka påtryckningen, och nu följde i stället ett hastigt omslag. I Sverige förordades de finske officerarnas myteri ganska allsamt, och konungens värdjan till svenska folkets patriotism väckte en kraftig folkrörelse till fäderneslandets försvar. Då Danmark därjämte snart tvangs af England och Preussen att ingå stillestånd, förklarades Gustafs ställning med ens därhän, att alla utsikter för de upproriske att genom hotelser tvinga honom att ge efter voro förbi. Den allt säkrare vissheten om Rysslands verkliga planer undanryckte slutligen de sammansvurne det i det längst fasthållna hoppet om understöd från detta håll. Allmän modlöshet och rådvillhet inträdde, och hertig Karl tog öppet sin hand från upprosmännen. Under oktober lät han efter hand upplösa hela Anjala-armén och hemsände de finska regementena till rotarna. De svenska trupperna förlades i vinterkvarter, och örlogsfloktan återfördes till Karlskrona. På nyåret var konungen nog stark att kunna häkta Anjala-förbundets förnämste ledare, som på våren 1789 fängslade öfverfördes till Stockholm. De flesta af själfständighetspartiets hufvudmän räddade sig genom flykten undan konungens hämd. Processen med de fängslade ledde till flera dödsdomar, men endast dödsdomen öfver Hästesko verkställdes. De öfrige ledarna straffades med landsflykt, fängelse, afsättning eller andra mindre straff. Se K. K. Tigerstedt, "Göran Magnus Sprengtporten" (i Finsk tidskr. 1873 —82). L. S.

Bara omfattningen av artikeln visar vilken vikt man lade vid Anjalaförbundet år 1904 och Professor Stavenows (artikelförfattarens), och därmed redaktionskommitténs, åsikter framskyntar väl ganska tydligt i formuleringar som "... på grund af dålig ledning och usel utrustning.", "... göra Anjala-männen den rättvisan, att de energiskt afvisade alla lockelser att deltaga i dylika landsförrädiska planer." eller "... den opolitlige och skuldsatte chefen för Savolaks-brigaden ...".

Anjalaförbundet, sammansvärjning mellan finländska och rikssvenska adliga officerare, riktad mot Gustav III under rysk-svenska kriget 1788-90.

Händelseutvecklingen inleddes genom en skrivelse — *Liikala-noten* 9 aug. 1788 — oundertecknad av generalmajor Carl Gustaf Armfelt jämte ytterligare sex finländska officerare, däribland öfverste Johan Henrik Hästesko. I noten, som var riktad till Katarina II av Ryssland, framhöll under-tecknarna att kriget stod i strid med regeringsformen, och erbjöd Ryssland fred mot att Finlands gränser före 1743 återställdes. Den 12 augusti uppsattes vid Anjala gård vid Kymmene älv den egentliga s.k. Anjalakten. Denna deklaration, som till sitt innehåll anslöt sig till Liikala-noten, under-tecknades af 113 officerare. I ännu ett dokument — avertissementet 25 augusti — restes t.o.m. krav på kungens abdikation och på ständernas inkallande. Även hertig Karl, kungens bror, tycks ha sympatiserat med A:s mål.

Katarina II:s svar på Liikala-noten tog fasta på de tendenser till finländsk separatism i förhållande till Sverige som vissa av Anjalamännen företrädde, bland dem major Jan Anders Jägerhorn. För andra av officerarna blev svaret en besvikelse.

Det fanns olika faktorer bakom Anjalamännens missnöje med kung Gustav. Kungens krigsplan att direkt angripa Sankt Petersburg hade omedelbart visat sig vara misslyckad, och de flesta av de sammansvurna ville främst åstadkomma fred och ett inkallande av riksdagen. Några bland revoltörerna var uppenbarligen separatister; det statistiska inslaget hos Anjalamännen tycks dock ha överdrivits, dels av den gustavianska, dels av den senare nationellt anlagda historieskrivningen i såväl Sverige som Finland.

Kungen måste efter en dansk krigsförklaring i slutet av augusti 1788 lämna den finska krigsskådeplatsen. Sedan hotet avvärijts genom förmedling av Storbritannien och Preussen, kunde det rättsliga efterspelet till A. inledas. Vid årsskiftet och på nyåret 1789 häktades flera av A:s ledare. Rättsprocessen pågick till i april 1790, då flera av de sammansvurna dömdes till döden; endast en, Hästesko, avrättades. Genom kungens skickliga propaganda mot A. vändes folkopinionen mot adeln, och Gustav III kunde snabbt bana väg för kunglig maktkoncentration genom förenings- och säkerhetsakten 1789. ThN

Litt.: E. W. Juva, *Finlands väg från Nystad till Fredrikshamn 1721-1809* (1947).

Man kan jämföra texten med den i Nationalencyklopedin, första bandet utgivet 1989. Texten är verkligen mycket tråkigare, mindre blodfull och håller sig till att skildra sakförhållanden utan bedömningar av de enskildas karaktärsdrag.

Inte heller innehåller den några tolkningar vare sig av kungens eller av den ryska kejsarinnans känslor...

Artikelns längd visar också att Anjalaförbundet har förlorat i betydelse sedan början av 1900-talet.

Å andra sidan kan objektiviteten också vara förfärligt trist. Små guldkorn som detta – ur Nordisk Familjebok, "Ugglan", förekommer tyvärr inte i Nationalencyklopedin:

Äppelrätter, *kokk.*, äro af mycket varierande beskaffenhet. Hufvudrollen spela därvid efterrätterna, som ofta bestå af äppeltillredningar, ja t. o. m. råa äpplen. Dessutom används denna frukt med fördel till soppor, sallat (med ättika och kryddor), sås, saft- och vinberedning. Den allra enklaste anrättningen är att steka äpplena framför brasan, fästa i trådar från en öfver kakelugnsluckorna lagd eldgaffel; puttrande, pyrande, knallande fägna de i synnerhet barnen och kunna räknas till vinterns hemnöjen. Enkelt är äfven att steka äpplen i ugn. F. ö. kunna äpplen anrättas på mångfaldigt sätt. Man kan t. ex. inbaka äpplen i smördeg eller med smidigare deg forma *äppelmunkar*. Man kan tillreda *äppelkompott* (se *Kompott*), *äppelbeignets* (se *Beignet*. Suppl.) eller laga *äppelcharlotte* (en form belägges invändigt med smörbestrukna brödskeffor, fylles med äppelkompott och gräddas i ugn). Smakliga äro i de flestas tycke *äppelbakelser*, om de ej tillsättas med för mycket kryddor. Vispad grädde, sylt och i vissa fall citron höra ihop med äppelsmaken. Af *äppelkaka*, hvare ingår mjöl eller vanligen stött bröd, finns det flera varieteter, likaledes af *äppelris* och *äppelrisoller*, *äppelpaj*, *äppelmaränger* (se *Maräng*), *äppelplättar* och *äppelmos*, ofta användt till fyllningar. Till soppar lämpar sig frukten särdeles väl, skalad och skuren i bitar. Af sönderkokta och passerade äpplen beredes marmelad, af utkokt saft gelé. Som dryck är *äppelsaft*, blandad med friskt vatten, synnerligen läskande. Om äppelvinet *cider* se *Fruktvin*.

Vill man se en bild på hur mysigt det kan bli, så får man vänta i 60 år – tills Husmorslexikonet kommer ut i sin tolfte upplaga 1964... Men titta på bladet om uppslagsböcker för speciella målgrupper – där finns den.